

Павленко В.В. Педагогічні умови для розвитку креативності учнів у сучасному педагогічному процесі / В.В. Павленко // Проблеми освіти: збірник наукових праць / ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» МОН України. – Вінниця: ТОВ «Нілон-ЛТД», 2018. – Вип. 88 (частина 2). – 246 с. – С. 138–148.

УДК 37.091.31:3735:37.015.31

Павленко Віта Віталіївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка

E-mail: pavlenko-vita@meta.ua

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ДЛЯ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОСТІ УЧНІВ У СУЧАСНОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ ПРОЦЕСІ

Анотація. У статті зазначено, що розвиток креативності школярів - це одна з принципових цілей освіти. Завданням у наш час є виховання такої особи, яка була б здатна ухвалювати самостійні розумні рішення, знаходити вихід з різних ситуацій.

На основі аналізу літератури систематизовано підходи до розуміння креативності особистості у педагогіці та визначено основоположні. Виділені концептуальні ідеї щодо розвитку креативності учнів: у процесі навчання максимально враховуються особливості учня; особистість виступає суб'єктом діяльності.

Визначені основні умови перетворення діяльності вчителя у креативну: усвідомлення себе як творця в педагогічному процесі; усвідомлення сутності, значення і завдань власної педагогічної діяльності, її мети; сприймання вихованця як особистості в педагогічному процесі (як об'єкт і суб'єкт виховання); усвідомлення власної креативної індивідуальності.

У статті проаналізовано особистісні якості, властиві креативним людям: незалежність, висока толерантність до невизнаного, розвинені естетичні почуття та ін. Висвітлено основні психологічні умови, що сприяють розвитку креативності. Зазначено, що розвиток креативності залежить від

віку та рівня розумового розвитку учнів і самих учителів (покоління). Розвиток креативності, орієнтований на добробут іншої людини, піклування про суспільство в цілому.

Ключові слова: креативність, креативний учитель, розвиток креативності, креативний потенціал учнів.

Pavlenko Vita – Candidate of Pedagogical Sciences, assistant professor of pedagogy chair of Zhytomyr Ivan Franko state university

E-mail:pavlenko-vita@meta.ua

Summary. The article states that development of schoolchildren's creative abilities is one of the principal aims of education. Today's task is to educate a person who would be able to make independent, intelligent decisions, to find out the way out of different situations.

The approaches to understanding creativity of the personality in pedagogy are systematized on the basis of the analysis of literature, and the basic approaches are determined. The conceptual ideas concerning the development of students' creativity are emphasized: pupil's characteristics in the process of learning are taken into account at the most; a personality acts as the subject of the activity.

The basic conditions of transformation of the teacher's activity into creative ones are defined as: awareness of himself as the creator in the pedagogical process; awareness of the essence, significance and tasks of his own pedagogical activity, its purpose; perception of the pupil as a person in the pedagogical process (as an object and subject of education); awareness of their own creative individuality.

The article analyzes the personal qualities of creative people: independence, to the unrecognized high tolerance, developed aesthetic sense, and others. The basic psychological terms of development of creativity are adopted. Creativity development depends up pupils' and teachers' (generation) age and intelligence level. It is the creativity development, which is focused on other person's prosperity and worries about the society as a whole.

Key words: *creativity, creative teacher, creativity development, pupils' creative potential.*

Аннотация. *В статье указано, что развитие креативности школьников – это одна из принципиальных целей образования. Задачей в наше время является воспитание такой личности, которая была бы способна принимать самостоятельные разумные решения, находить выход из различных ситуаций.*

На основе анализа литературы систематизированы подходы к пониманию креативности личности в педагогике и определены основополагающие. Выделенные концептуальные идеи по развитию креативности учащихся: в процессе обучения максимально учитываются особенности ученика; личность выступает субъектом деятельности.

Определены основные условия преобразования деятельности учителя в креативную: осознание себя как творца в педагогическом процессе; осознание сущности, значения и задач собственной педагогической деятельности, ее цели; восприятия воспитанника как личности в педагогическом процессе (как объект и субъект воспитания); осознание собственной креативной индивидуальности.

В статье проанализированы личностные качества, присущие креативным людям: независимость, высокая толерантность к непризнанному, развитие эстетического чувства и др. Освещены основные психологические условия, способствующие развитию креативности. Отмечено, что развитие креативности зависит от возраста и уровня умственного развития учащихся и самих учителей (поколений). Развитие креативности, ориентированный на благосостояние другого человека, забота об обществе в целом.

Ключевые слова: *креативность, креативный учитель, развитие креативности, креативный потенциал учащихся.*

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій.
Школа найчастіше формує «людину знаючу» замість того, щоб розвивати

людину дослідницько-інноваційного типу з розвиненими творчими здібностями, активну та ініціативну. Достатньо болючою проблемою освіти нашої країни є переважно репродуктивний тип навчання учнів.

Як зазначає А. Хуторський, «сучасну школу філософи називають капканом, яке людство виставило в себе на шляху. Лише 3 % випускників шкіл здатні створювати креативну освітню продукцію» [8, с. 11]. Надаючи учням готові знання, школа виховує користувача, всезнайку енциклопедиста, втрачаючи при цьому творця та діяча, що призводить до послаблення внутрішньої мотивації учнів, незадіяності їх креативного потенціалу. Прийнято вважати, що освіта – це передача новому поколінню досвіду та знань попереднього. Таке розуміння освіти вступає в протиріччя сьогодення з його потребою в самореалізації, необхідністю вирішення проблем світу, що швидко змінюється. Від сучасної людини вимагається свідомо діяти в ситуації вибору, діяти продуктивно в особистих, освітніх та професійних сферах [8, с. 12].

На жаль, у сучасній школі «губиться» багато креативних учнів, бо вони не такі, як інші, і не завжди визнаються вчителями й однолітками. Учителі надають перевагу дітям-інтелектуалам, бо креативи – нонконформісти, бунтарі, фантазери, люблять гумор і виявляють його у відповідях при дослідженні нестандартних ситуацій. Формалізована стандартна освіта з обов'язковою дисципліною, змагальністю, уніфікованими програмами виявляється, для дітей з креативним потенціалом неприйнятною, постійно створює стресові ситуації, є бар'єром для розвитку креативності. «За результатами психологічних досліджень, через орієнтацію навчання на середні показники, переважання регламентованої поведінки відбувається «дискримінація» висококреативних дітей у школі. Близько 70 % випадків непорозуміння та конфліктних ситуацій учителів з учнями відбувається за участю креативних дітей» [8, с. 14].

Варто відзначити й недостатній рівень підготовки вчителів до роботи з дітьми, які виявляють нестандартність мислення. Оцінюючи таких учнів, учителі помічають у їхній поведінці демонстративність, упертість, небажання слідувати позитивним

зразкам. Такі оцінки є наслідком неадекватного розуміння педагогом особистості та особливостей розвитку креативних дітей.

Мета статті – визначити комплекс педагогічних умов, які забезпечують реалізацію розвитку креативності учнів у педагогічному процесі.

Виклад основного матеріалу. У дослідженнях П. Торренса доведено, що креативні діти швидко проходять початковий рівень розвитку інтелекту й чинять опір усім видам репродуктивних робіт. Зрозуміло, що здійснювати навчання креативних школярів повинні креативні вчителі або вчитель, які володіють методикою розвитку креативності.

Крім того, важливим елементом професійного навчання педагогів у вищих навчальних закладах повинна бути спеціальна підготовка до визначення, діагностики креативних дітей та забезпечення педагогічно-коректної організації їхнього навчання. Окремо слід звернути увагу на забезпечення розвитку креативності звичайних учнів.

Як зазначається у ряді дисертаційних досліджень, присвячених проблемі розвитку креативності різних вікових груп школярів, більше ніж 54 % працюючих педагогів не мають цілісного бачення процесу розвитку креативних учнів та лише фрагментарно використовують окремі методики розвитку креативності.

Водночас слід зазначити, що в основних освітніх документах України проблемі розвитку креативності приділяється велика увага. Так, у Національній доктрині розвитку освіти наголошено на необхідності створення умов для особистісного розвитку і творчої самореалізації кожного громадянина України. У Державному стандарті початкової, загальної освіти зазначено, що поряд із загальнонавчальною підготовкою діти повинні набути досвід культури спілкування, самовираження у творчих видах завдань. Навіть у методичних аспектах реалізації Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» автори виділяють показники сформованості креативності в дошкільника, які бажано розвивати у дитини у ході організації навчально-виховного процесу

в дошкільному навчальному закладі. Серед них уміння дивуватися, самокритичність, відкритість до нових ідей, інтерес до невідомого.

Відтак розрив між вимогами програм і реальністю шкільної освіти є очевидним. Під час симпозіуму Ради Європи на тему «Ключові компетентності для Європи» був визначений перелік ключових компетентностей. Аналіз змісту цих компетентностей дозволяє стверджувати, що вони мають креативну спрямованість.

З метою оновлення шкільних програм та стандартів. в Україні запущено проект концепції «Нова українська Школа», у якому зазначено, що у 2020 році для успішного працевлаштування громадянам будуть потрібні навички вирішувати завдання на основі критичного мислення та креативності [1].

Вирішення проблеми розвитку креативності в педагогічному процесі держави безпосередньо залежить від учителів та навчальних закладів, які мають виконувати вимоги діючих освітніх програм та стандартів. Важливим є також врахування того фактора, що програми буде змінено, в них буде конкретизовано креативну складову розвитку учнів. Це, своєю чергою, звертає увагу на покращення підготовки вчителів, які мають не тільки оволодіти методами, прийомами розвитку креативності учнів, навчитися методично коректно їх інтегрувати в контекст уроків свого предмета, а й мати достатньо знань та необхідні професійно-педагогічні уміння для роботи з учнями, які вже є висококреативними.

Дослідженню особливостям підготовки майбутніх учителів до розвитку креативності учнів надається належна увага в дослідженнях О. Антонової, О. Дубасенюк, В. Кан-Каліка, С. Сисоєвої, Л. Хомич та ін. Так, С. Сисоєва виокремлює такі *ознаки педагогічної креативності*: високий рівень соціальної і моральної свідомості; пошуково-перетворюючий стиль мислення; розвинені інтелектуально-логічні здібності (уміння аналізувати, обґрунтовувати, пояснювати, виділяти головне тощо); проблемне бачення; творча фантазія, розвинута уява; специфічні особистісні якості (любов до дітей; безкорисливість; сміливість; готовність до розумного ризику в професійній

діяльності; цілеспрямованість; допитливість; самостійність; наполегливість; ентузіазм); специфічні мотиви (необхідність реалізувати своє «Я»; бажання бути визнаним; творчий інтерес; захопленість творчим процесом, своєю працею; прагнення досягти найбільшої результативності в конкретних умовах педагогічної праці); комунікативні здібності; здатність до самоуправління; високий рівень загальної культури [5, с. 98–99]. Розроблений дослідницею перелік ознак педагогічної креативності можна використовувати для проведення їх оцінювання і самооцінювання майбутніми вчителями і вчителями-практиками, а також для розробки на цій основі програми самовдосконалення.

На основі аналізу відповідної наукової літератури визначено основні параметри, які характеризують педагогічну креативність:

– *здатність до здійснення творчого підходу в педагогічній діяльності* (креативність): швидкість мислення (кількість ідей, яка виникає за одиницю часу); здатність швидко і без внутрішніх зусиль переключатися з однієї ідеї на іншу; здатність до генерування ідей, які відрізняються від загальноприйнятих, до парадоксальних, несподіваних рішень (для вчителя – пошук нових форм, методів, засобів навчальної та виховної діяльності); відчуття витонченості ідеї; здатність дивуватися; відкритість та інтерес до всього нового; здатність приймати рішення в ситуаціях невизначеності, не лякатися власних висновків і доводити їх до кінця, ризикуючи особистим успіхом та репутацією; здатність до гнучкого образного мислення, яке може проявлятися у конструюванні нової оригінальної наочності; гнучкість словесного мислення, яскраве образне мовлення, вміння «захопити» учнів своєю розповіддю; вибірковість до пізнання нового; пошуковоперетворюючий стиль мислення; творча фантазія, розвинене уявлення; проблемне бачення ситуації; здатність «порушувати спокій»; здатність глибоко занурюватися у привабливу діяльність; прагнення до винаходів, творчості; інтерес до загадок, парадоксів, імпровізації; здатність самостійно приймати рішення; здатність швидко переключати увагу;

– *здатність постійно розвивати творчий педагогічний досвід, компетентність*: бажання підвищувати професійну компетентність, отримувати нові знання, розвивати відповідні вміння, навички педагогічної діяльності; здатність швидко знаходити, набувати у творчих пошуках нові знання, розширювати свій професійний кругозір; уміння цілеспрямовано вивчати питання або проблеми, пов'язані із педагогічною діяльністю; почуття задоволення від збагачення досвіду педагогічної діяльності і водночас – творчого невдоволення рівнем досягнень, як умова подальшого зростання професійної компетентності;

– *здатність формувати та реалізувати творчу стратегію педагогічної діяльності*: стійка потреба у систематичному збагаченні досвіду педагогічної діяльності; здатність до самостійного формування глибоких і систематичних знань у процесі вирішення ключових навчальних та виховних проблем; уміння розробляти гнучку стратегію творчої педагогічної діяльності на основі визначення мети й побудови відповідної до неї програми; здатність мобілізувати власний досвід або швидко набувати додаткової компетентності з метою розв'язання важливої та складної педагогічної проблеми; почуття відповідальності при виконанні творчих професійних завдань [3, с. 146].

Безперечно, ми не можемо не погодитися з думкою, що педагогічна креативність учителя розвивається упродовж усієї педагогічної діяльності і є вирішальним чинником його просування до вершин педагогічної майстерності. Ще В. Сухомлинський підкреслював, що тільки творчий учитель здатен запалити в учнях жагу пізнання, тому кожному педагогові необхідно розвивати креативність, що є головним показником його професійної компетентності. Будь-яка діяльність вважається творчою, якщо її продукт характеризується новизною, яка може мати як об'єктивний, так і суб'єктивний характер. У педагогіці таким продуктом можуть бути нові навчальні технології, форми, методи навчання і виховання, зростання педагогічної майстерності вчителя.

Аналіз педагогічних досліджень, виконаних протягом останніх років, свідчить про значний інтерес науковців до проблеми розвитку креативності.

В. Фрицюк, яка досліджувала проблему формування майбутніх учителів, до основних педагогічних умов розвитку креативної особистості відносить творчу мотивацію, формування уявлень про сутність творчості, активізацію самостійної творчо-пошукової діяльності, забезпечення зразків креативної поведінки, створення підтримуючого середовища. Остання умова, на думку автора, має особливе значення, оскільки охоплює собою всі інші [6].

Д. Хом'яков досліджував можливості розвитку креативності підлітків [7, с. 36]. На думку дослідника, умовами, необхідними для розвитку креативності школярів є: ціннісне ставлення до особистості кожної дитини і продуктів її творчої діяльності з боку педагога; наявність у педагога емоційної гнучкості, толерантності, вміння надавати допомогу, підтримку, використовувати різноманітні засоби зображення; надання учням свободи вибору в творчому виконанні роботи.

С. Пескун дидактичними умовами креативного розвитку вважає: врахування психолого-педагогічних досліджень, що базуються на провідних концепціях креативного розвитку школярів; технологічну компетентність учителя; креативність учителя; структуру діяльності вчителя; мотиви навчання учнів; формування природничонаукової картини світу; застосування здобутих знань у нових умовах [4, с. 22].

Г. Марданова висунула припущення, що розвиток креативного потенціалу учнів загальноосвітньої школи буде ефективним, якщо дотримуються такі педагогічні умови: а) створення сприятливого клімату в дитячому колективі для розвитку духу творчості; зміна учителями внутрішнього настрою по відношенню до учнів і бачення в кожному з них творчих задатків у якій-небудь галузі знань; б) організація предметної розумової діяльності учнів на основі проблемного навчання; в) залучення учнів до науково-дослідної діяльності; г) організація системи позакласної роботи по розвитку креативного потенціалу учнів [2, с. 15].

На думку К. Вайновської, розвиток креативності у підлітка в навчально-виховному процесі забезпечується за таких педагогічних умов: упровадження

поетапного розвитку творчої особистості в навчально-виховному процесі; доцільне поєднання традиційних та інтерактивних освітніх технологій, спрямованих на забезпечення взаємодії у процесі суб'єкт-суб'єктних відносин; урахування індивідуальних особливостей підлітків у процесі організації проблемно-пошукової діяльності; активізація спонукальних мотивів до творчого самовираження підлітка; забезпечення спеціальної підготовки вчителів і вихователів [9, с. 6]. Зауважимо, що остання умова (спеціальна підготовка вчителів) досить часто зустрічається в гіпотезах експериментальних досліджень, присвячених розвитку творчого потенціалу особистості.

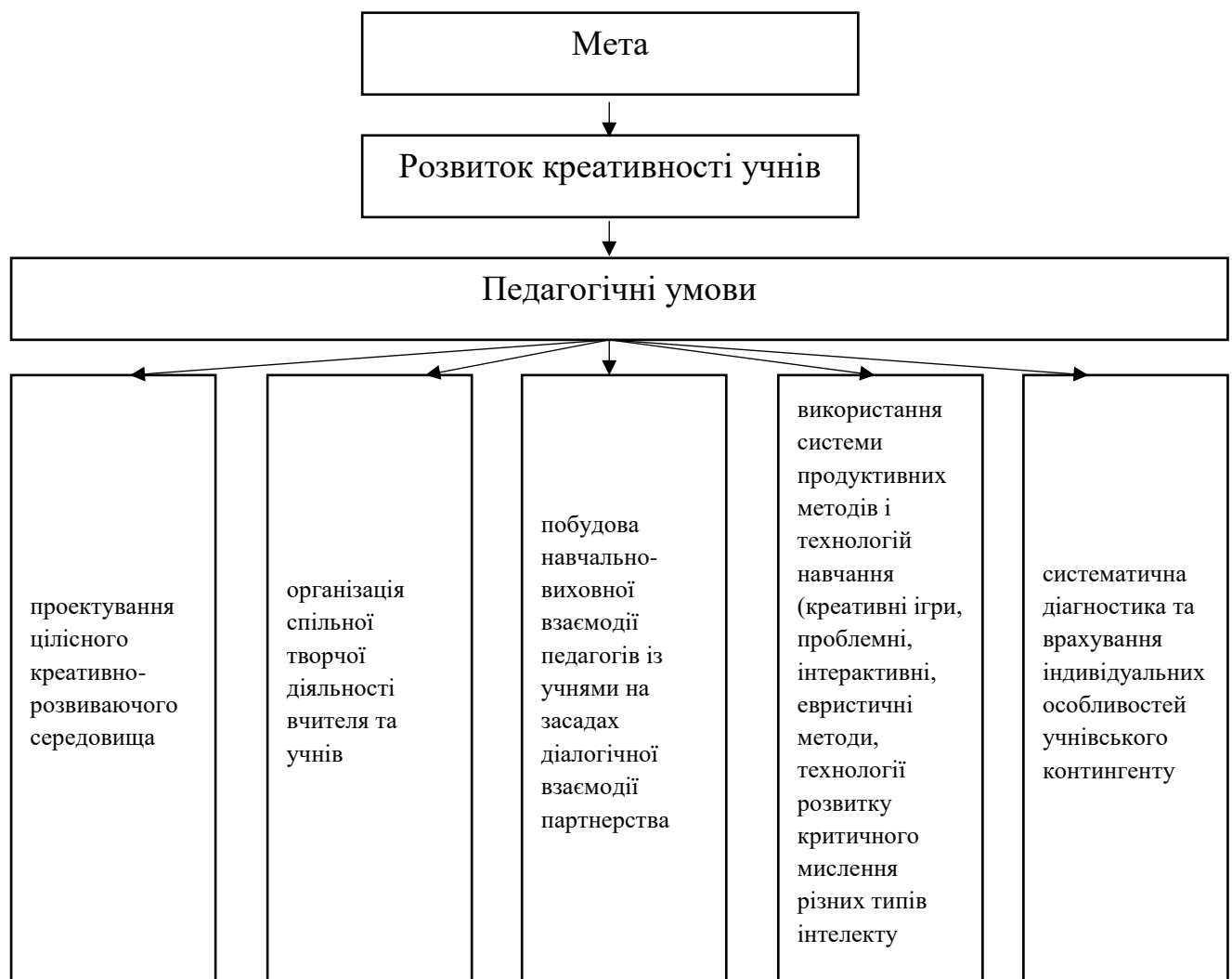
Досить часто дослідники наголошують на важливості такої умови розвитку креативного потенціалу учнів, як створення доброзичливої, невимушеної атмосфери у навчально-виховному процесі. Так, А. Осборн вважає таку атмосферу необхідною для розвитку креативної уяви дітей. Дослідник виокремив сім основних шляхів розвитку креативності учнів у процесі навчання: 1) забезпечення життєвим досвідом як основою для формування здатності уявляти, 2) розв'язування загадок та залучення до ігор, 3) ознайомлення з образотворчим мистецтвом, 4) виконання вправ, що стимулюють уяву через тренування як розуму, так і тіла, 5) залучення дітей до читання, оскільки воно «постачає поживу уяві», 6) складання літературних творів як вправи з розвитку творчості, 7) практикування у творчості під час розв'язання проблем [10].

Існує багато різних підходів до визначення педагогічних умов розвитку креативності особистості. Водночас можна констатувати, що незважаючи на певні концептуальні розбіжності, більшість науковців акцентують увагу на важливості у контексті розвитку креативності особистості таких чинників, як: сприятливе середовище, що стимулює вияв самостійності й активності дітей; застосування активних технологій навчально-виховного процесу (проблемних, проектних, інтерактивних, ігрових тощо); урахування індивідуальних особливостей учнів; демонстрація зразків креативної поведінки; зміна

характеру міжособистісних стосунків між учителем і учнями у напрямку їх демократизації, персоналізації, діалогізації тощо.

На наш погляд, під час визначення педагогічних умов розвитку креативності особистості важливо враховувати вікові особливості її становлення, оскільки останні накладають значний відбиток на розвиток креативності і вимагають адекватних педагогічних підходів. Наприклад, аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що дітям підліткового віку властиві особливості, які суттєво впливають на розвиток їх креативності. Саме цей вік, за визнанням багатьох психологів і педагогів, є сприятливим періодом для розвитку креативного потенціалу особистості. Одна з головних особливостей підліткового віку – це усвідомлення власної індивідуальності, несхожості, неповторності. У цьому віці проблема розвитку креативності набуває особливої гостроти, оскільки креативність пов'язана з прагненням до самовираження, самоствердження, які є ключовими і характеризують специфіку особистісного розвитку підлітка.

Узагальнимо зазначене у вигляді схеми (Рис.1).

Рис. 1. Педагогічні умови розвитку креативності учнів

Висновки. Отже, узагальнення результатів аналізу психолого-педагогічної літератури з досліджуваної проблеми дає змогу визначити комплекс педагогічних умов, які забезпечують реалізацію розвитку креативності учнів у педагогічному процесі.

До таких ми відносимо:

по-перше, проектування цілісного креативно-розвиваючого середовища, яке забезпечить можливості для розвитку креативності учнів;

по-друге, організацію спільної творчої діяльності вчителя та учнів;

по-третє, побудову навчально-виховної взаємодії педагогів з учнями на засадах діалогічної взаємодії партнерства, співпраці;

по-четверте, використання вчителями системи активних, продуктивних методів навчання креативних ігор, інтерактивних, проблемних, евристичних методів, технологій розвитку креативного мислення;

по-п'яте, систематичне вивчення індивідуальних особливостей учнів, організація навчання з їх урахуванням (інтелект, когнітивні здібності, навчальні типи).

Література

1. Концепція «Нова українська школа» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://osvita.ua/school/reform/54276/> – Загол. з екрану. – Мова укр.
2. Марданова Г. М. Технология развития креативного потенциала учащихся общеобразовательной школы : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / Г. М. Марданова – Ижевск, 2005. – 20 с.
3. Павленко В. В. Креативність учителя як чинник розвитку педагогічної творчості / В. В. Павленко // Формування дидактичної

компетентності педагогів дошкільної та початкової освіти: збірник науково-методичних праць / за заг. ред. В. Є. Литнєва, Н. Є. Колесник, Т. В. Наумчук. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. – С. 145–150.

4. Пескун С. П. Дидактичні умови творчого розвитку старшокласників у процесі вивчення предметів природничого циклу загальноосвітньої школи: дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.09 «Теорія навчання» / С. П. Пескун. – Полтава, 2005. – 255 с.

5. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості: підручник / С. О. Сисоєва. – Київ : Міленіум, 2006. – 346 с.

6. Фрицюк В. А. Формування креативності майбутніх учителів музики: дис.... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 / В. А. Фрицюк. – Вінниця, 2004. – 219 с.

7. Хомяков Д. С. Психологические особенности использования средств арт-терапии в работе с подростками / Д. С. Хомяков // Воспитание школьников. – 2007. – №3. – С. 36–38.

8. Яковлева Е. Л. Развитие творческого потенциала школьников / Е. Л. Яковлева // Вопросы психологии. – 1996. – №3. – С. 28–37.

9. Якубова Л. А. Модель розвитку творчих здібностей учнів підліткового віку в процесі позакласної роботи / Л. А. Якубова // Науковий вісник Чернівецького університету : Педагогіка та психологія : зб. наук. пр. / Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. – Чернівці, 2011. – Вип. 485. – С. 184–194.

10. Osborn A. F. Your creative power / A. F. Osborn // How to use imagination. – N.Y., 1950. – 275 p.

Bibliography

1. Kontseptsiia «Nova ukrainska shkola» [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://osvita.ua/school/reform/54276/> – (in Ukrainian)

2. Mardanova G. M. Tehnologiya razvitiya kreativnogo potentsiala uchashihsya obscheobrazovatelnoy shkolyi : avtoref. dis. na soiskanie nauch. stepeni

kand. ped. nauk : spets. 13.00.01 «Obschaya pedagogika, istoriya pedagogiki i obrazovaniya» / G. M. Mardanova – Izhevsk, 2005. – 20 s. (in Russian)

3. Pavlenko V. V. Kreatyvnist uchytelia yak chynnyk rozvytku pedahohichnoi tvorchosti / V. V. Pavlenko // Formuvannia dydaktychnoi kompetentnosti pedahohiv doshkilnoi ta pochatkovoï osvity: zbirnyk naukovometodychnykh prats / za zah. red. V. Ye. Lytnova, N. Ye. Kolesnyk, T. V. Naumchuk. – Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 2015. – S. 145–150. (in Ukrainian)

4. Peskun S. P. Dydaktychni umovy tvorchoho rozvytku starshoklasnykiv u protsesi vyvchennia predmetiv pryrodnychoho tsyклу zahalnoosvitnoi shkoly: dys. ... kand. ped. nauk: spets. 13.00.09 «Teoriia navchannia» / S. P. Peskun. – Poltava, 2005. – 255 s. (in Ukrainian)

5. Sysoieva S. O. Osnovy pedahohichnoi tvorchosti: pidruchnyk / S. O. Sysoieva. – Kyiv : Milenium, 2006. – 346 s. (in Ukrainian)

6. Frytsiuk V. A. Formuvannia kreatyvnosti maibutnykh uchyteliv muzyky: dys.... kand. ped. nauk: spets. 13.00.04 / V. A. Frytsiuk. – Vinnytsia, 2004. – 219 s. (in Ukrainian)

7. Homyakov D. S. Psihologicheskie osobennosti ispolzovaniya sredstv art-terapii v rabote s podrostkami / D. S. Homyakov // Vospitanie shkolnikov. – 2007. – № 3. – S. 36–38. (in Russian)

8. Yakovleva E. L. Razvitie tvorcheskogo potentsiala shkolnikov / E. L. Yakovleva // Voprosy psihologii. – 1996. – № 3. – S. 28–37. (in Russian)

9. Iakubova L. A. Model rozvytku tvorchykh zdibnostei uchniv pidlitkovoho viku v protsesi pozaklasnoi roboty / L. A. Yakubova // Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu : Pedahohika ta psykholohiia : zb. nauk. pr. / Cherniv. nats. un-t im. Yuriiia Fedkovycha. – Chernivtsi, 2011. – Vyp. 485. – S. 184–194. (in Ukrainian)

10. Osborn A. F. Your creative power / A. F. Osborn // How to use imagination. – N.Y., 1950. – 275 p.

Дати надходження тексту рукопису до редколегії – «__»_____201__р.